

6. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія / М. І. Хавронюк. — К. : Юрисконсульт, 2006. — 1048 с.

Анотація

Кузембаев О. С. Конституція України і джерела кримінального права України. — Стаття.
Стаття присвячена розгляду Конституції України як джерела кримінального права України та її ролі в системі джерел кримінального права та пропонується можливість прямого її застосування.

Ключові слова: Конституція України, кримінальне право, джерело кримінального права.

Аннотация

Кузембаев А. С. Конституция Украины и источники уголовного права Украины. — Статья.
В статье рассматривается Конституция Украины как источник уголовного права Украины и ее роль в системе источников уголовного права и предлагается возможность её прямого применения.

Ключевые слова: Конституция Украины, уголовное право, источник уголовного права.

Summary

Kuzembayev O. S. Constitution of Ukraine and source of law of Ukraine. — Article.
The article is devoted Constitution of Ukraine as a source of criminal law of Ukraine. And his role in the system of a source of criminal law.

Keywords: Constitution of Ukraine, criminal law, criminal law source.

УДК 343.23

А. С. Оцяця

ДЕФІНІЦІЯ ФУНКЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Питання про функції кримінального права відноситься до числа дискусійних, оскільки питання про функції — це питання про значення кримінального права в суспільстві і його можливостях.

Проблема функцій права в теоретичній юриспруденції вивчалася багатьма ученими, в тому числі і у вітчизняній науці, при цьому спричиняла різні точки зору з приводу структури функцій, характеристики окремих видів і форм реалізації. Також серед вчених-правознавців все ще не має згоди стосовно самого визначення функції права. Тому дана тема дозволяє віднести її до числа недостатньо досліджуваних в сучасній теорії права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, дає підстави стверджувати, що деякі аспекти цієї проблеми висвітлювалися по-різному в роботах С. С. Алексєєва [1], Д. І. Анісімова [2], М. І. Байтіна [3], А. П. Глебова, В. К. Дуюнова [4], В. Н. Карташова, Т. Н. Радько [5], В. Г. Смирнова [6], Ю. Г. Ткаченко [7], В. А. Толстїк, С. Л. Федорова [8], В. Д. Філімонова та ін.

Складність і специфіка явищ, визначуваних через дефініцію «функція», з'явилися причинами багатозначності даного поняття.

Термін «функція» етимологічно виникає від латинського *function* і буквально перекладається як «виконання», «здійснення» або «вчинення». Але в сучасній енциклопедичній літературі термін тлумачиться розширено: «робота, роль, значення чого-не-будь, обов'язок, коло діяльності» [9].

Формування поняття «функція» як філософська категорія визначалося загальним розвитком природознавства, а також станом і розробкою філософських основ пізнання оточуючої дійсності. У філософії до недавнього часу проблемі визначення даної категорії приділялося недостатньо уваги, тоді як в природних науках (біології, математиці, фізиці і ін.) і науках, що ґрунтуються на конкретно-наукових знаннях (наприклад, соціології, статистиці), проблема функцій розроблялася достатньо активно. Це і зумовило запозичення філософією базових визначень з природничих наук. Так, наприклад, у біології це специфічна діяльність органу чи всього організму (функція печінки, жовчного міхура тощо). У інших науках функція — це напрям дії якої-небудь системи (наприклад, у кібернетиці).

Дослідження дефініції «функція» як філософської категорії характерне для теорії діалектики. Протягом останніх тридцяти років робилися численні спроби виробити єдине філософське розуміння функції і визначити її місце серед інших категорій. Проте в сучасній філософії функцію визначають по-різному: 1) як будь-яку дію, яка сприяє збереженню і розвитку досягнутого стану, взаємодії з середовищем; 2) зовнішній прояв властивостей будь-якого об'єкта в даній системі відносин; 3) властивість системи і окремих її елементів, що виявляється у дії; «властивість, що реалізується»; 4) «відношення двох або групи об'єктів, в якому зміна одного супроводить зміну іншого»; 5) «відношення частини до цілого, коли частина служить збереженню і розвитку цілого»; 6) «роль, яку певний соціальний інститут виконує щодо потреб соціальної системи». При цьому останнє визначення функції пропонується для характеристики соціальних процесів в суспільстві, значить, може бути використано при визначенні функцій права.

Таким чином, сучасна філософська наука не змогла виробити універсальне розуміння функції, однаково добре застосовне для характеристики різних об'єктів дослідження, у тому числі і нематеріальних.

Певна складність використання досягнень філософії в цьому питанні стосовно функцій державно-правових явищ пояснюється значним ступенем узагальненості філософських дефініцій. У теоретичній юриспруденції використання терміна «функція» зв'язано, як правило, з характеристикою сутнісної сторони державно-правових явищ. Незважаючи на те, що дослідження проблеми функцій у вітчизняній юриспруденції було почато ще в кінці XIX — на початку XX століття, в сучасній науковій і навчальній літературі по теорії держави і права ставлення до проблеми функцій вельми неоднозначно, і теорія права не виробила єдиного підходу при визначенні даної категорії. Це, безумовно, негативно відбивається на дослідженнях окремих її аспектів, оскільки відсутність чіткої дефініції ускладнює детальне вивчення проблеми.

У ряді навчальних видань питання про функції права не розглядається зовсім.

У більшості навчальних посібників пропонується відносно сталий підхід до розуміння функцій як основних напрямів юридичної дії на суспільні відносини і поведінку людей.

Окремі автори при визначенні функцій права особливо акцентують увагу на їх безпосередній залежності від суті і соціального призначення права. Так, Т. Н. Радько [5, 207–208] і В. А. Толстік вважають, що функції — це визначуваний соціальним призначенням напрям правової дії на суспільні відносини.

Визначаючи поняття «функції кримінального права», необхідно виходити із загальноправового та загальнотеоретичного уявлення про поняття та види функцій права.

Таким чином, термін «функція» досить багатомірний, він придатний для характеристики будь-яких динамічних структур [10, 49]. Це обумовлено специфікою пізнавальних завдань тих наук, у яких його використовують (математика, біологія, соціологія, юриспруденція). Однак у більшості випадків з функцією пов'язується спрямований вплив системи (структури, цілого) на певні сторони зовнішнього середовища.

В юридичній науці поняття «функція» характеризує соціальну роль держави і права. Майже віковий досвід активного використання поняття «функція права» сьогодні не дозволяє констатувати наявність єдиного погляду на цю проблему. Якщо синтезувати численні точки зору, то можна зробити висновок, що під функцією права розуміють або соціальне призначення права, або його напрями правового впливу на суспільні відносини, або і те й інше разом. У цьому зв'язку слід акцентувати увагу на недоцільності ототожнення або протиставлення напрямів правового впливу соціальному призначенню права і навпаки. Розкриваючи зміст функції права, необхідно постійно мати на увазі зв'язок призначення права з напрямками його впливу і, навпаки — визначеність останніх призначенням права [4, 316].

У загальній теорії права є значна кількість робіт по даній темі, але питання про функції права залишається спірним. Так, при аналізі правової функції увага зосереджується здебільш на тій ролі, що вона виконує в системі суспільних відносин. С. С. Алексєєв говорить про функції права як про напрямки правового впливу, що виражають роль права в організації суспільних відносин [1, 191]. Ю. Г. Ткаченко під функцією права розуміє конкретну роль (дію) права по організації суспільних відносин [6, 34].

Становлять інтерес і інші дефініції функцій. Так, А. П. Глебов розглядає функції як багатогранне, складне і суперечливе явище.

Відома також позиція В. Н. Карташова, який вважає, що під функціями права слід розуміти такі відносно відособлені напрями гомогенної (однорідної) дії права на свідомість і поведінку людей (реальну дійсність), в яких виявляється його природа, творчо перетворюючи її в соціальне призначення в житті суспільства.

М. І. Байтін розглядає функції права як основні напрямки прогресивного впливу на соціальний розвиток, які обумовлені його сутністю, ціллю і призначенням в суспільстві [3, 157].

Як вже зазначалося, В. Г. Смирнов вважає, що поняття «функції права» синтезує завдання і способи регулювання суспільних відносин, визначає в єдності цілі і методи їх регулювання, фактично відображає в сукупності предмет, завдання і метод правового регулювання [6, 9].

В. К. Дуюнов відмічає, що соціальне призначення того чи іншого соціального інституту визначається його історичною місією, службовою роллю в суспільстві, а функції — це основні напрямки впливу. Сукупність функціональних можливостей визначає власна «особа», якісна своєрідність правового явища, а соціальне призначення права проявляється в ході реалізації функцій права, коли «висвітлюється» справжня роль права в суспільстві [4,70].

Т. Н. Радько, узагальнивши різні позиції теоретиків по цьому питанні дійшов висновку, що в кінцевому рахунку під функцією права розуміють або соціальне призначення права, або напрямок правового впливу на суспільні відносини, або те та інше разом взяте [5, 207–208].

Різноманітність трактувань функцій в сучасній науці в значній мірі обумовлена розширенням і оновленням методологічної бази теорії, зокрема активним використанням методології функціонального аналізу, а також зростанням ролі, розвитком і ускладненням його функцій.

При визначенні функцій права не можна ігнорувати ряд досліджень з тождного питання у філософії, згідно з яким функції — це зовнішній, динамічний вираз властивостей об'єкта (системи, явища), що вивчається, що виявляються у дії, інакше кажучи, властивості, що реалізуються. Необхідно відзначити, що йдеться не тільки про сутнісні (основних) властивості, але і про інші властивості досліджуваного об'єкта, складових його змісту.

Тому при визначенні функцій права необхідно враховувати такі характерні особливості: 1) функції права є зовнішнім виразом властивостей, що виявляються в їх дії на суспільні відносини, свідомість і поведінку людей; 2) за допомогою функцій виражається суть (найбільш важливі, внутрішні властивості) і його соціальне призначення. По образному виразу професора Т. Н. Радько функції — це «свічення» суті права [5]; 3) функції динамічні. Вони, будучи залежними від суспільства, розвиваються разом з ним і обумовлюються певним етапом його розвитку; 4) вони є об'єктивно необхідними, оскільки розвиток тих або інших функцій обумовлений наявністю існуючої реальної потреби в правовому впливі на конкретні суспільні відносини.

Аналіз представлених поглядів дозволяє запропонувати таке визначення функцій. Отже, функція права — це ознака права, прояв його специфічних якостей та це об'єктивно необхідні напрями правової дії на суспільні відносини, свідомість і поведінку людей, що виражають властивості, його суть і соціальне призначення в суспільстві на різних етапах його розвитку.

Розгляд функцій права буде більш повним у співвідношенні їх з іншими правовими категоріями — «ціль у праві», «задачі в праві», «функціонування права».

В кримінальному законодавстві більшості закордонних країн норми, що визначають його завдання, відсутні. Відповідна традиція в більшій мірі харак-

терна для країн Балтії, Співдружності Незалежних Держав і деяких країн колишнього соціалістичного табору (Китай, Ємен). Однак і тут є часом істотні відмінності в термінології. Зокрема, КК Грузії (ч. 3 ст. 1) визначає не завдання, а цілі Кримінального кодексу, а КК Киргизстану (ч. 1 ст. 1) досить чітко проводить межу між його цілями й завданнями.

В теорії права цілі визначаються по-різному. Наприклад, «ціль права (і норми права) — це процес свободи, рівності і справедливості в житті людей, тобто твердження і прогресивний розвиток ціннісних властивостей і початок самого права, який виражається в принципі формальної рівності» [11, 497].

Ціль — це конкретний еталон, до досягнення якого повинен прагнути будь-який суб'єкт, який реалізує право на практиці [12, 17], це «майбутнє в сьогоденні», передбачення відповідного результату [13, 88].

Д. І. Анісімов вважає, що ціль в праві — це результати, які суспільство і держава сподіваються досягнути за допомогою використання такого інструменту охорони і регулювання суспільних відносин, як право. Ціль відображає потреби суспільства і держави відносно настання конкретних соціальних наслідків [2, 42].

Ціль — це мислимий результат конкретної діяльності, результат функціонування. Досягнення цілі припускає послідовне вирішення ряду взаємозалежних задач — проблем, що вимагають вирішення; задачі, таким чином, виступають як проміжні цілі діяльності.

Що ж стосується «задач і функцій» права, то деякі юристи вважають, що вони — незбіжні поняття, розмежування яких має принципове значення для законодавця, оскільки функція права є ознакою самого права, властивістю його нормативних приписів, якими вона і визначається, а задачі є властивістю суспільства, визначаються ним і знаходяться поза кримінальним правом; інші стверджують, що «задачі і функції галузі права співвідносяться і нерозривно зв'язані між собою, що дає підставу розглядати їх як збіжні поняття».

Бажано б було не ставити знака рівності між задачею і функцією кримінального права, тому що ці поняття «різновекторні». Досить вдало визначив дане співвідношення М. І. Ковальов як функціональну залежність: «Безперечно, між задачами і функціями існує тісний зв'язок. Однак завдання є щось, ззовні дане виконавцеві, право ж саме формулює її. Вона ставиться матеріальними умовами життя як щось об'єктивно закономірне, підлягаюче рішенню в рамках даної суспільно-економічної формації. Функція — це роль, що виконує саме право. Зміст же ролі визначається задачами права». Дійсно, виконання поставлених суспільством перед галуззю права задач є одночасно реалізація її функцій, у той час як реалізація функції галузі права припускає рішення поставлених перед нею задач. Тому, коли ми міркуємо про призначення кримінального права в суспільному житті, краще використовувати термін «функція кримінального права».

Отже, задачі в праві — це те, що необхідно вирішити за допомогою права. Вирішення поставлених цілей відбувається за допомогою задач. Задачі вказують на проблеми і їх вирішення, а ціль на те, що повинно відбутися в резуль-

таті вирішення всіх задач. Ціль не потребує вирішення, це «результат, до якого прагне суспільство, держава, установлюючи заборони і застосовуючи правові норми» [13, 88], це «верхів'я», яке можна досягнути шляхом вирішення задач, що стоять перед правом та напрямками його дії.

Цілі і задачі права визначають існування його функцій. Функції виходять з цілей та задач. Функція права не є незмінною. Вірно вказує Б. Т. Разгільдієв, що функція формується усіма кримінально-правовими нормами, положеннями, які закріплені в кримінальному законодавстві [14, 23]. А кримінальне право історично мінливе і залежить від багатьох соціальних умов тої чи іншої історичної епохи. Зі зміною функцій змінюються самі задачі, так як, враховуючи задачі, суспільство і держава приймають законодавство адекватного змісту. З цього слідує, що кожна задача в праві обумовлює наявність тої чи іншої функції.

Ціль в праві не має такого прямого зв'язку з формуванням функції, оскільки ціль є ідеальне уявлення про результат і є породженням вирішення декількох задач. А задачі права є критеріями відповідних функцій права, а це означає, що функції права — це шляхи вирішення проблем, які стоять перед правом. Що ж стосується функціонування права, то це процес реалізації функцій права.

Отже, існує логічна формула: функції — задачі — цілі. Якщо розглядати цей взаємозв'язок в такій послідовності, то одержується, що функції права — це засоби досягнення цілей права, саме завдяки функціям цілі, як і задачі, перетворюються із категорії суб'єктивної в об'єктивну категорію [8, 15]. Функції, задачі і цілі кримінального права є самостійні і специфічні, але не існують самі по собі, а тільки в системі різних взаємозв'язаних правових категорій.

В ст. 1 КК України закріплені лише функція і задачі кримінального права. Але, якщо звернутися до вищезгаданого ланцюжка, то законодавець не визначив окремих норм про цілі Кримінального кодексу. Цілі в кримінальному законодавстві регламентувалися по-різному. Законодавець, як і раніше законодавець СРСР, використовує категорію «ціль» виключно для позначення бажаних результатів дії окремих інститутів, зокрема інституту покарання. В КК СРСР 1922 р. зазначалося про цілі покарання і засоби соціального захисту [15], в КК СРСР 1926 р. тільки про цілі засобів соціального захисту [16], а в КК СРСР 1960 р. [17] і КК України 2001р. законодавець закріпив виключно цілі покарання як одного інституту кримінального права. А от, наприклад, в ст. 1 КК КНР вказується, що цілями виступають «...нанесення відплати злочинності, охорона народу, об'єднання боротьби держави проти злочинності з конкретним досвідом і реальною ситуацією...» [18]. Хоча такий підхід знаходиться в суперечності з загально визнаними принципами законності, гуманізму, справедливості.

Цілі кримінального права не вичерпуються цілями покарання. Було б доцільним підтримати позицію тих спеціалістів, які вважають, що в Кримінальний кодекс України потрібно ввести норму, в якій закріплювалися б цілі кри-

мінального законодавства. Дану норму необхідно помістити в ст.1 КК України, перейменувавши останню й назвавши її таким чином: «Цілі та завдання Кримінального кодексу України», де в ч.1 КК помістити норму про цілі Кримінального законодавства: «Цілями Кримінального кодексу України є: встановлення задач і принципів кримінального законодавства України, забезпечення їх прямої дії, закріплення вичерпного переліку злочинів, видів, розміру покарання, інших засобів кримінально-правового впливу, які застосовуються до осіб, які їх скоїли, заохочень; виховання громадян, іноземців, осіб без громадянства шляхом дотримання законодавства України, виправлення і перевиховання осіб, які вчинили злочин, виявлення і нейтралізація причин і умов злочинності, ресоціалізація осіб, які притягнуті до кримінальної відповідальності і відбувших покарання». Норму про завдання, яка на сьогоднішній день закріплена в ч. 1 і 2 КК, помістити в ч. 2 і 3 КК України, а в ч. 4 КК вказати засоби забезпечення цілей і задач (криміналізація діянь — фіксація даного діяння як злочинного; пеналізація діянь — встановлення санкцій за той чи інший злочин; встановлення засобів кримінально-правового характеру за вчинений злочин). Такий підхід є виправданим, так як будь-який нормативно-правовий акт повинен відповідати критерію доцільності. А відсутність визначення функції кримінального права дає підставу запропонувати своє власне бачення даної проблеми.

Отже, функції кримінального права — це об'єктивно існуюче явище, яке являє собою основні напрямки кримінально правового впливу на суспільні відносини, за допомогою яких можливе досягнення цілей і вирішення задач кримінально-правового регулювання на даному етапі розвитку суспільства.

Література

1. Алексеев С. С. Общая теория права : курс в двух томах. Т. 1 / С. С. Алексеев. — М., 1981. — 191 с.
2. Анисимов Д. И. Функции уголовного права // Вестник юридического факультета : сб. науч. тр. — Самара : Изд-во Самар. гуманит. акад., 2006. — Вып. 7. — С. 41–52.
3. Байтин М. И. Сущность права. Современное нормативное понимание на грани двух веков / М. И. Байтин. — Саратов : СГАП, 2001. — 157 с.
4. Дуюнов В. К. О социальном назначении уголовного наказания / В. К. Дуюнов. — 1982. — 70 с.
5. Радько Т. Н. Теория государства и права : учеб. пособие / Т. Н. Радько. — М. : Рос. акад. адвокат., 2001. — 208 с.
6. Смирнов В. Г. Функции уголовного права / В. Г. Смирнов. — Л., 1965. — 9 с.
7. Ткаченко Ю. Г. Методологические вопросы теории правоотношений / Ю. Г. Ткаченко. — М., 1980. — 34 с.
8. Федоров С. Л. Функции и цели уголовного права // Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева. — Тольятти, 2004. — Вып. 46. — С. 13–22.
9. Философский энциклопедический словарь. — М., 1989. — 719 с.
10. Оніщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії / Н. М. Оніщенко. — К. : Вид-во Ін-ту держави і права, 2002. — 49 с.
11. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства / В. С. Нерсесянц. — М., 1999.
12. Струнков С. К. Цели и средства в праве: понятие и признаки // Вестник ВУиТ. Сер. «Юриспруденция». — Тольятти: ВУиТ, 2003. — Вып. 27.
13. Якушин В. Цели уголовной ответственности / В. Якушин, О. Тюшняков // Уголовное право. — 2003. — № 2.

14. Разгильдиев Б. Т. Предмет уголовного права // Предмет уголовного права и его роль в формировании уголовного законодательства Российской Федерации : науч.-практ. конф. — Саратов : Изд-во СГАП, 2002.
15. Уголовный кодекс РСФСР. — М. : Изд. Наркомюста РСФСР, 1924. — 80 с.
16. Уголовный кодекс УССР / под ред. С. Капарского. — 3-е изд. — Х. : Гос. изд-во Украины, 1928. — 588 с.
17. Уголовный кодекс Украинской ССР. — К., 1983. — 185 с.
18. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики. — С.Пб. : Юрид. Центр Пресс, 2001. — 14 с.

Анотація

Оцяця А. С. Дефініція функції кримінального права. — Стаття.

Проводиться дослідження з приводу визначення функції кримінального права. На підставі проведеного аналізу запропоновано поняття функції кримінального права як об'єктивно існуючого явища, яке являє собою основні напрямки кримінально-правового впливу на суспільні відносини за допомогою яких можливе досягнення цілей і вирішення задач кримінально-правового регулювання на даному етапі розвитку суспільства.

Ключові слова: кримінальне право, функції кримінального права, охоронна функція.

Аннотация

Оцяця А. С. Дефиниция функции уголовного права. — Статья.

Проводится исследование по поводу определения функции уголовного права. На основании проведенного анализа предложено понятие функции уголовного права как объективно существующего явления, которое представляет собой основные направления уголовно правового влияния на общественные отношения, с помощью которых возможно достижение целей и решение задач уголовно-правового регулирования на данном этапе развития общества.

Ключевые слова: уголовное право, функции уголовного права, охранительная функция.

Summary

Otsyatsya A. S. Definition of function of criminal law. — Article.

Research concerning definition of function of criminal law is conducted. On the basis of the spent analysis the concept of function of criminal law, as objectively existing phenomenon which represents the basic directions of criminally legal influence on public relations, with which help possible achievement of the purposes and the decision of problems of criminally-legal regulation at the given stage of development of a society is offered.

Keywords: criminal law, the function of criminal law, protective function.

УДК 343.232

М. М. Дмитрук

ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ

Одним із критеріїв трансформації деліктів, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі — КУпАП), у кримінальні (підсудні) проступки (далі — кримінальний проступок) згідно з Концепцією реформування кримінальної юстиції (далі — Концепція) [1, 24] є відсутність в об'єкті посягання управлінських відносин. Згідно з положеннями Концепції у кримінальні проступки також повинні бути трансформовані злочини невеликої тяжкості [1, 24], але не конкретизовано за якими об'єктами посягання.

© М. М. Дмитрук, 2011